

## JUBILUJÍCÍ OLGA MÜLLEROVÁ A VÝBOR Z JEJÍCH TEXTŮ

Málokterá osobnost české lingvistiky je tak vyhraněně a celoživotně spjata s určitými výzkumnými tématy jako docentka Olga Müllerová, jejíž badatelské dráze jednoznačně dominuje studium mluvené češtiny a zejména dialogu. Oba pojmy reflektuje i název publikace vydané k jejímu životnímu jubileu *Dialog a mluvená čeština: Výbor z textů* (Müllerová, 2022). K vydání ji připravili Jana Hoffmannová, Lucie Jílková a Petr Kaderka, pracovníci Ústavu pro jazyk český AV ČR, v němž jubilanťka dlouhodobě působila. Zsvěcený průřez studii O. Müllerové dokumentuje, že jde o lingvistku více než čtyři desítky let zásadně přispívající k poznávání mluveného jazyka a komunikačního procesu.

Tento příspěvek je psán s cílem zachytit působení Olgy Müllerové v české lingvistice na základě kombinace vybraných momentů z jejího curricula<sup>1</sup> a informací o výše jmenovaném výboru z jejích prací.

Olga Müllerová (\*1942) vystudovala bohemistiku a rusistiku na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, kde její budoucí zaměření nejvýrazněji ovlivnil profesor Karel Hausenblas. Motivoval ji svým zájmem o mluvený jazyk v době, kdy toto téma kromě specializovaných dialektologických výzkumů vůbec nebylo na pořadu dne a kdy se ještě nevědělo ani o klíčícím komunikačně-pragmatickém obratu jazykovědy. Hausenblasovy myšlenky, cíle i metody práce Müllerovou natolik oslovily, že v ní česká lingvistika získala už od jejích studentských let nadšenou badatelku, která byla ochotna a schopna zkoumat mluvený jazyk ze všech stran a všimát si s výrazným pozorovacím talentem i málo vnímaných zákoutí komunikace.

Vědecké působení začala Müllerová studijním pobytem v Ústavu pro jazyk český ČSAV, kam se

později (1982), už jako vědecká pracovnice, vrátila natrvalo. Nejprve však krátkodobě vyučovala na různých stupních škol a od 70. let působila na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, kde i obhájila svoji kandidátskou disertaci. Na FF UK Müllerová vyučovala také po nástupu do ÚJČ a díky svému zaujetí, erudici a pedagogickému talentu získala pro zkoumání mluveného jazyka řadu studentů, z nichž nejednoho zasvětila do základů vědecké práce. V roce 1996 se na FF UK habilitovala.

V Ústavu pro jazyk český se O. Müllerová stala významnou členkou týmu Jana Kořenského, v němž mohla uplatnit a rozvinout své představy o výzkumu mluveného jazyka. Po celou dobu působení v ÚJČ mj. organizovala budování rozsáhlého fondu audionahrávek (který z velké části také sama naplňovala), díky němuž se ona i kolegové mohli ve svých analýzách opírat o kvalitní materiálovou základnu. Velkým štěstím pro ni bylo odborné i lidské souznění s nejbližšími a dlouhodobými spolupracovníky, především s Janou Hoffmannovou a Světlou Čmejrkovou. Olga Müllerová byla během celého svého profesního působení otevřena i spolupráci s řadou dalších odborníků, a to nejen lingvistů, ale též sociologů, psychiatrů, psychologů aj. Velmi dobře se orientovala i ve vývoji zahraničních lingvistických výzkumů a zejména od 90. let se angažovaně zapojovala do mezinárodních aktivit, např. v rámci společnosti International Association for Dialogue Analysis.

Bibliografie O. Müllerové obsahuje vedle dvou sólových monografií (*Komunikativní složky výstavby dialogického textu*, 1983; *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*, 1994) a množství studií také jubilanťčin zásadní spoluautorský, spoleeditorský a často též iniciační podíl na řadě kolektivních publikací pracovníků ÚJČ. Jejich názvy v chronologickém sledu mapují i vývoj výzkumné orientace celé badatelské skupiny, tj. směřování od studia specifik mluveného jazyka přes analýzu dialogu až k precizní reflexi komunikace v různých prostředích a situacích: *Mluvená čeština v autentických textech* (Müllerová – Hoffmannová – Schneiderová, 1992), *Kapitoly o dialogu* (Müllerová – Hoffmannová, 1994), *Konverzace*

<sup>1</sup> Detailnější životopisné informace podávají medailony z pera povolanějších a jubilanťce bližších kolegů: Hoffmannová (2002, 2017), Zeman (2021), Jílková (2022).

v češtině při rodinných a přátelských návštěvách (Hoffmannová – Müllerová – Zeman, 1999), *Jak vedeme dialog s institucemi* (Hoffmannová – Müllerová, 2000), *Jazyk, média, politika* (Čmejková – Hoffmannová, 2003), *Čeština v dialogu generací* (Hoffmannová – Müllerová, 2007), *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (Čmejková – Hoffmannová, 2011), *Styl mediálních dialogů* (Čmejková et al., 2013). Paralelně se Olga Müllerová podílela např. na kolektivní publikaci Ostravské univerzity *Čeština na WWW chatu* (Jandová et al., 2006).

Témata monografií O. Müllerové i kolektivních prací, na nichž participovala, se pochopitelně objevují i ve výboru z jejich dalších textů.<sup>2</sup> Cílem editorů, kteří jsou autorce blízcí nejen badatelským zaměřením, ale i spoluprací na řadě projektů, bylo sestavit reprezentativní přehled, který by představil vědeckou činnost O. Müllerové v co největší komplexnosti. Výbor se snaží zachytit stěžejní témata, metody i výsledky jejího výzkumu a ukázat zakladatelský i stále aktuální význam jejího působení v širším kontextu studia mluveného jazyka, dialogu a pragmatických aspektů komunikace.

V názvech pěti tematických oddílů publikace, do nichž editoři rozdělili 30 studií O. Müllerové (dvě z nich byly ve druhém oddílu spojeny do jedné stati), se nejčastěji vyskytuje slovo „dialog“. Tento fenomén je v jednotlivých oddílech mapován skrze hlavní oblasti jubilantčina odborného zájmu, a to v řazení víceméně postupujícím od sledování obecnějších a teoretičtějších otázek k detailnímu zkoumání specifických rysů jednotlivých žánrů mluvených projevů.

První oddíl nazvaný *Výstavba dialogu* zahrnuje šest studií převážně z 80. let, v nichž se autorka snažila nastínit základní rysy dialogu a zároveň vystihnout jeho složitost a komplexnost. Zabývala se strukturou dialogu, komplikovaným úkolem vytýčení a pojmového/terminologického uchopení jeho stavebních jednotek, vztahem otázek a odpovědí, diferencemi mezi psaným a mluveným textem. Teoretičtěji zaměřené stati tohoto oddílu se poučeně vyrovnávají s dosavadním poznáním v dané oblasti, a to i na základě relevantní (dobově dostupné) zahraniční literatury. Jsou proto pro

současného čtenáře i dokladem historického kontextu, v němž se rodil hlubší zájem o problematiku dialogu.

Druhý oddíl publikace nese název *Dialog z hlediska účastníků, jejich vztahů a záměrů* a většina z osmi podkladových studií O. Müllerové pochází z let těsně kolem zlomu tisíciletí. Tematicky je zastřešuje akcent na nejdůležitější složku dialogu, jíž jsou jeho aktéři. Centrálním pojmem je konflikt, jednotlivé stati analyzují, z čeho a jak v dialogu vzniká, jak se vyvíjí a jak se řeší/nerěší. Pozornost je věnována i aspektům psychologickým a sociologickým, objevuje se také zájem o genderové diference. Subtémata naznačují návyky studií, např. *Dialog s muži a ženami – rozdílů a shody; O jazykověm přizpůsobování partnerů v dialogu; Kompromisy v komunikaci lékaře a pacienta; Smích jako výraz spolupráce a konfliktu v dialogické komunikaci*. Za pozornost stojí, že se zde mj. objevuje analýza komunikace v ordinaci, kterou O. Müllerová zpracovávala opakovaně a z více úhlů pohledu. V posledně jmenované stati je zajímavé a novátorské důkladné zaměření na úlohu smíchu jako neverbální složky dialogu, která se významným způsobem podílí i na vzniku nebo urovnávání komunikačního konfliktu.

Třetí oddíl prezentuje výběr ze statí, v nichž se O. Müllerová věnovala oblastí, která ji zajímala už od samých počátků odborného působení a kterou nikdy neopustila. Oddíl nese název *Syntax mluvených dialogů, kontaktní prostředky* a je uveden první vědeckou studií O. Müllerové *K syntaxi nepřipravených souvislých mluvených projevů (Přídavné výrazy a konstrukce)* (1966). Autorka v ní vycházela ze své diplomové práce a názorově se zřetelně přihlásila ke svému učiteli K. Hausenblasovi i k jeho programové stati věnované úkolům studia mluveného jazyka (Hausenblas, 1962). Zařazení iniciační stati O. Müllerové považují za zdařilé editorské rozhodnutí, protože v ní čtenář nalezne nejen východiska jejího vědeckého směřování a do značné míry i směřování jednoho výzkumného proudu české lingvistiky, ale zároveň i přehledný a návodný vstup do studia syntaxe nepřipravených mluvených projevů. Cenná je mj. prezentace metodických postupů při záznamu zvukového průběhu analyzovaných promluv (pauz, přízvuků, intonace). V dalších čtyřech státech tohoto oddílu, chronologicky pokrývající několik desetiletí, se Müllerová zabývá konkrétními jevy širě pojímané syntaxe. Rozbor

<sup>2</sup> Viz též recenzi P. Mareše (2022).

užívání korektur, rektifikací a parafrází se nedrží jen charakteristik známých z popisu syntaxe psaných textů, ale vyrovnává se s jejich specifickými komunikačními úlohami v mluveném projevu. Podobně je sledováno opakování jako jeden z typických rysů výstavby mluvených textů. Detailně a se zřetelným zdůrazněním pragmatických aspektů je rozebrán repertoár verbálních, paraverbálních i neverbálních kontaktních prostředků. Za zmínku rozhodně stojí i poslední stať zařazená do syntaktického oddílu, jejímž tématem je zdánlivě nevýznamné, ale v mluveném jazyce značně frekventované a polyfunkční slovíčko *no*. Müllerová se k němu ve svých pracích vracela opakovaně a věnovala mu i svoji habilitační přednášku.

Čtvrtým oddílem, obsahujícím sedm studií, vstupuje publikace do problematiky plně vystižené v názvu *Komunikační situace a žánry mluvených projevů*. Těmito tématy se O. Müllerová zabývala od konce 90. let a zejména po roce 2000, a to nejen v jednotlivých studiích, do nichž dává čtvrtý oddíl reflektované publikace nahlédnout, ale též v několika zdařilých kolektivních monografiích (viz výše). Při studiu komplikované problematiky žánrové diferenciacie mluvených projevů a její relace k situačním determinantům Müllerová i její spolupracovníci zúročili poznatky a zkušenosti získané předchozími výzkumem a vytvořili specifický metodický postup detailního popisu a vyhodnocování reálných komunikačních událostí. První dvě stati čtvrtého oddílu *Čeština v současné mluvené komunikaci a Dialogické a monologické žánry mluvených projevů* mají spíše obecnější charakter, věnují se základním pojmům, klasifikačním otázkám apod. Müllerová v nich mj. přesvědčivě ukazuje, že u spontánních mluvených projevů nelze vymezit žánry „pomocí několika přesně formulovaných rysů tak, jako je tomu u žánrů komunikace psané a u připravených monologických textů mluvených“ (s. 271). V dalších, nejen odborně fundovaných, ale i čtenářsky přitažlivých studiích je rozebírána např. komunikace s nejstarší generací mluvčích nebo komunikace matky s malým dítětem. Originálně a všímavě je jako dialog pojata i mše, kde je mj. sledováno tradiční téma formálnosti – neformálnosti na příkladu hledání rovnováhy mezi formální rituálností a přátelským kontaktem kněze s věřícími. Na zpracování jednotlivých komunikačních oblastí a žánrů je zajímavé komparačně sledovat autorčino opakované, ale vždy trochu modifikované a vyzrávající

uchopení téhož tématu v různých studiích, konferenčních příspěvcích i kolektivních monografiích. Na závěr čtvrtého oddílu editoři připojili krátkou stať *Funkce dialogických textů ve výuce češtiny a jejich repertoár* jako připomenutí autorčiny soustavně angažovanosti a publikační činnosti v oblasti pedagogické.

Pátý oddíl se v tematické návaznosti na oddíl čtvrtý zaměřuje na specifika vybrané komunikační oblasti. Jde o *Dialogy v médiích*, jedno z témat, kterým se O. Müllerová věnovala opakovaně. K jejím preferencím patřila komunikace rozhlasová, o níž pojednávají i tři ze statí zahrnutých do výboru, analyzovala však i komunikaci televizní, reprezentovanou v souboru jednou statí. Všechny vybrané studie pocházejí z konce 90. let, případně těsně z přelomu století a opírají se o bohatý autentický materiál, jak je u Müllerové neodmyslitelným a chvályhodným zvykem. Hlavním tématem je úloha moderátora v různých typech pořadů, sledovány jsou mj. komunikační konflikty, jimž musí čelit. Kromě přínosu pro poznávání pravidel komunikace mohou tyto analýzy posloužit také jako pomůcka pro pracovníky rozebíraných médií a pořadů. V tomto smyslu může být užitečný i poslední příspěvek publikace s názvem *Nespisovnost v rozhlasovém vysílání*, jímž se do výboru explicitně dostalo další z témat příznačných pro studium mluveného jazyka, tj. spisovnost – nespisovnost a specifická českého střídání kódů.

Výbor z textů O. Müllerové je doplněn pečlivě zpracovanými standardními složkami, k nimž patří i *Bibliografie prací Olgy Müllerové za léta 1965–2020*, kterou sestavily Alena Nejedlá a Jana Papcunová. 228 bibliografických položek ukazuje nejen rozsah a vývoj díla O. Müllerové, ale také její široké publikační rozkročení do různých orientovaných lingvistických periodik i knižních prací, její četné aktivity konferenční i zapojení do domácí a mezinárodní výzkumné spolupráce. Nad soupisem prací O. Müllerové si dovoluji ještě upozornit na jeden moment, který nebyl v dosavadních ohlédnutích za jubilančtinou profesní dráhou dostatečně zohledněn, a to na její rozsáhlou činnost recenzentskou. O. Müllerová soustavně informovala českou odbornou veřejnost především o zahraničním výzkumu. Ve 45 zaznamenaných recenzních příspěvcích, umístěných nejčastěji do časopisu *Slovo a slovesnost*, ale i do většiny dalších relevantních periodik české lingvistiky, lze nalézt reference o odborné literatuře

německé, ruské, polské, slovenské, ale i holandské, švédské, finské, britské a americké. Také tato dosti nevděčná, ale prospěšná činnost je výmluvným dokreslením jubilantčiny osobnosti.

Profesní působení i publikační výsledky O. Müllerové svědčí o její významné a v řadě ohledů zakladatelské úloze v rámci formování a rozvoje (nejen českého) výzkumu mluveného jazyka a dialogu. Ukazují, že O. Müllerová vždy zohledňovala velmi dobrou znalost soudobého domácího i zahraničního badatelského kontextu, ale zároveň se nebála jít vlastní, značně neprošlapanou cestou. Metodika jejich analýz se může zdát v některých aspektech až příliš deskriptivní, ale přinesla pro poznání mluvené komunikace nepřehlédnutelné a novátorské výsledky a inspirovala i řadu následovníků.

Na závěr bych se ráda přidala ke všem, kteří O. Müllerové u příležitosti jejího jubilea popřáli všechno dobré do dalších let a poděkovali jí za její nemalé vědecké zásluhy, za motivující zaujetí pro práci s autentickým materiálem i za ochotu předávat zkušenosti a znalosti dalším generacím.

## LITERATURA

- ČMEJKOVÁ, S. – HAVLÍK, M. – HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. – ZEMAN, J. (2013): *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia.
- ČMEJKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (eds.) (2003): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia.
- ČMEJKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (eds.) (2011): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia.
- HAUSENBLAS, K. (1962): O studiu syntaxe běžně mluvených projevů. In: J. Bauer – M. Grepl – J. Chloupek – R. Mrázek – R. Večerka – S. Žažka (eds.), *Otázky slovanské syntaxe: Sborník brněnské syntaktické konference 17.–21. IV. 1961*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 313–323.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2002): Život s magnetofonem. *Naše řeč*, 85 (1), s. 46–49.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2017): Dialogy s Olgou Müllerovou. *Slovo a slovesnost*, 78 (1), s. 89–93.
- HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. (2000): *Jak vedeme dialog s institucemi*. Praha: Academia.
- HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. (eds.) (2007): *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia.
- HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. – ZEMAN, J. (1999): *Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách*. Praha: Trizonia.
- JANDOVÁ, E. – DAVID, J. – HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. – SVOBODOVÁ, D. (2006): *Čeština na WWW chatu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.
- JÍLKOVÁ, L. (2022): Olze Müllerové k narozeninám. *Naše řeč*, 105 (1), s. 45–48.
- MAREŠ, P. (2022): Výbor z díla Olgy Müllerové: Čtyřiačtyřicet let výzkumu dialogu a mluvené češtiny. *Naše řeč*, 105 (4), s. 225–229.
- MÜLLEROVÁ, O. (1983): *Komunikativní složky výstavby dialogického textu*. Praha: Univerzita Karlova.
- MÜLLEROVÁ, O. (1994): *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha: Academia.
- MÜLLEROVÁ, O. (2022): *Dialog a mluvená čeština: Výbor z textů*. Praha: NLN.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J. (1994): *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J. – SCHNEIDEROVÁ, E. (1992): *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H&H.
- ZEMAN, J. (2021): Životní jubileum doc. Olgy Müllerové. *Jazykovědné aktuality*, 58 (3–4), s. 114–116.

Zdeňka Hladká 

Ústav českého jazyka FF MU  
Arna Nováka 1, 602 00 Brno  
[zdena@phil.muni.cz](mailto:zdena@phil.muni.cz)



Tento článek je volně přístupný na základě licence [Creative Commons Uvedte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).